

UOT 159.9

M.İ.Məmmədova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
mehriban_ismayilova_1962@mail.ru*

MÜASİR DƏRSDƏ MÜƏLLİM-ŞAĞIRD MÜNASİBƏTLƏRİNİN FORMALAŞMA SƏVİYYƏSİNİN PSIXOLOJİ TƏHLİLİ

Açar sözlər: müəllim-şagird münasibətləri, müəllim şəxsiyyəti, pedaqoji ustalıq, yeni təlim texnologiyaları, şagird şəxsiyyəti

Məqalədə müasir təhsil sistemində müəllim şəxsiyyətinin formalaşmasından bəhs olunur. Məqalədə müəllif tərəfindən müəllim-şagird münasibətlərinə müsbət təsir edən psixoloji amillərə diqqətin yetirilməsi vacib və zəruri hesab olunur. Müəllif pedaqoji fəaliyyəti düzgün qurmaq üçün müəllimlik işinin xüsusiyyətlərini nəzərə almağı vacib hesab edir və onun psixoloji xüsusiyyətlərinin ardıcılıqla izahını verir. Habelə elmi məqalədə qeyd edilir ki, dərs prosesində müəllim-şagird münasibətlərinin düzgün qurulması şagirdlərin təhsilə marağının artmasında, tədris etdiyi fənlərin sevdirməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müəllifin gəldiyi nəticə ondan ibarətdir ki, yaradıcılıq müəllimdən bütöv pedaqoji prosesi müşahidə və təhlil etməyi, onun qanunauyğunluqlarını nəzərə almağı, pedaqoji problemlərin optimal həlli yollarını müəyyən etməyi nəzərdə tutur.

М.И.Мамедова

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ УРОВНЯ ФОРМИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ УЧИТЕЛЯ-УЧЕНИКА В СОВРЕМЕННОМ УРОКЕ

Ключевые слова: отношения между учителями-учениками, личность преподавателя, педагогическое мастерство, новые технологии обучения, личность ученика

В статье рассказывается о формировании личности учителя в современной системе образования. В статье автор считает важным и необходимым обращение внимания к психологическим факторам, положительно влияющих к отношениям учителя-ученика. Автор считает важным учитывать особенности работы учителя, чтобы правильно построить педагогическую деятельность и в последовательности дает ее психологические особенности. Также в статье автор по праву отмечает, что правильное строение отношений учителя-ученика в учебном процессе имеет огромное значение в повышении интереса к учебе у учащихся, любви к преподаваемым предметам.

Вывод, к которому пришел автор, состоит в том, что творчество требует от учителя наблюдать и анализировать целый педагогический процесс, учитывать его закономерности, определить пути оптимального решения педагогических проблем.

M.İ. Mammadova

THE PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF LEVEL OF FORMATION THE TEACHER-STUDENT RELATIONSHIP IN MODERN LESSON

Keywords: *relationship between teacher and student, teacher personality, pedagogical skills, new training technology, student personality*

The scientific article discusses the formation of teacher personality in the modern education system. The author considers that it is important and necessary to pay attention to the psychological factors that have a positive impact on teacher-student relationships. The author considers it important to take into account the peculiarities of the teaching work to ensure that the pedagogical activity is properly structured, and explain its psychological features consistently. Also in the scientific article the author rightly points out that, the proper organization of teacher-student relationships in the lesson process is crucial in increasing students' interest in education, and encouraging their funds.

The author's conclusion is that the creative teacher is expected to observe and analyze the whole pedagogical process, take into account its legality, and determine the ways of optimal solution of pedagogical problems.

Mükəmməl təhsil sisteminə malik olmaq dövlətin gələcəyi və müstəqilliyinin mühüm şərtidir. Respublikamızda həyata keçirilən təhsil islahatının məqsədi təlim prosesinin səmərəliliyini təmin etməklə milli və ümumbəşəri dəyərlərə yiyələnən, yaradıcı və tənqidi düşünməyi bacaran, fəal şəxsiyyət yetişdirməkdir. Təlimdə keyfiyyətin əldə olunması üçün psixoloji xüsusiyyətləri dərinlən bilmək vacibdir. Müəllim bütün hallarda, xüsusən "müəllim-şagird" münasibətlərinin qurulmasında pədaqoji nəzakəti, onun davranışına verilən etik tələbləri gözləməli, şagirdlərin şərəf və ləyaqətinə hörmət bəsləməli, onlara münasibətdə ədəblə davranmalıdır.

Təhsil islahatlarının tələblərinin yerinə yetirilməsində, ilk növbədə, müəllim özü dəyişməli, təlimin yeni texnologiyalarını bilməli, yeni proqram və dərsləklərdən, fənn kurikulumunun tələblərindən irəli gələn dəyişiklikləri tətbiq etməyi bacarmalıdır [6].

Yeni metodlardan istifadə zamanı müəllim şagirdlərin idraki fəallığına, müstəqil düşünmə qabiliyyətinin inkişafına nail ola bilər. Dərs prosesində müəllim-şagird münasibətlərinin düzgün qurulması, şagirdlərin təhsilə marağının artmasında, tədris etdiyi fənlərin sevdirməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təhsil sistemi dünyada yarandığı vaxtdan müəllim-şagird münasibətləri də mövcud olmuşdur. Zaman keçdikcə bu münasibətlər formalaşmış, yeni mahiyyət kəsb etmişdir. Artıq elə bir dövrə gəlib çatmışıq ki, müəllim-şagird münasibətlərində subyekt-subyekt münasibətləri tələb olunur.

Müəllim və şagird arasında qarşılıqlı hörmət olmalıdır, müəllim şagirdə sevgi, məhəbbətlə və eyni zamanda ciddi yanaşmalıdır. Müəllim şagirdi bir şəxsiyyət kimi görməli, onun mənliliyinə, şəxsiyyətinə toxunan söz deməməlidir. Nə qədər sözbəxmayan, nadinc şagird olsa belə, müəllim özünün pedaqoji metodlarından istifadə edib, xoş, isti münasibət yaratmalıdır. Müəllim və şagird arasında problemlər adətən, sinifdən-sinfə keçdiyi zaman və onların yaş dövrləri ilə əlaqədar olaraq baş verir. Məsələn, 4-cü sinifdən 5-ci sinfə keçəndə yeni müəllimlərlə tanışlıq zamanı şagirdlərin psixologiyasında müəyyən dəyişikliklər olur. Əvvəllər bir müəllimlə işləyən, ona öyrəşən şagirdlər, 5-ci sinifdə bir neçə müəllimin qarşısında otururlar. Yeni müəllimlərlə tanışlıq onların özünəməxsus xarakterlərinin formalaşmasında mühüm rol oynasa da, ibtidai sinfi yenidən bitirmiş şagirdlər arasında çətinlik yaranır. Bu sahədə onlara yeni təyin olunmuş sinif rəhbəri və məktəbin psixoloqu kömək etməlidir [2].

Düzgün qurulmuş müəllim-şagird münasibətləri şagirdlərin təlim marağının artmasında mühüm vasitədir. Qarşılıqlı ünsiyyət şagirdlərin fəallığını artırır, kollektiv şəkildə işləməyə istiqamət verir. Müəllimdə bu tip keyfiyyətlərin olmaması təhsil sistemində şagird-müəllim problemlərinin yaranmasına gətirib çıxarır. Daha vacib məqamlardan biri müəllimlərin öz peşələrinə bağlılığı, müəllimlik keyfiyyətləridir.

Müəllim öz ixtisasını dərindən bilməklə, pedaqoji, psixoloji, metodik hazırlığa malik olmaqla yanaşı, peşəsinin vurğunu olmalı, onu sevməli, uşaqlara qayğı ilə yanaşmalı, onları başa düşməli, hər birinə fərdi yanaşmağı bacarmalı, problemlərini, qaygılarını öyrənməli, münasibətləri əməkdaşlıq səviyyəsində qurmalı, davranışı, geyimi, yerışı, duruşu ilə nümunə olmalıdır [3, s.212].

Müasir dövrdə pedaqoji prosesə yanaşmada əsas paradigmalardan dəyişdiyindən müəllim-şagird münasibətləri də buna uyğunlaşdırılmalıdır. Şagirdin obyektədən subyektə doğru inkişafı, ona şəxsiyyət kimi yanaşılmasını, bütün təlim prosesinin şagirdin maraqları, qabiliyyəti üzərində qurulmasını, onun fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasını tələb edir.

Bu gün müəllim qarşısında dərstdə susan, yalnız sual verdikdə cavab verən, heç bir təşəbbüskarlıq göstərməyən dənənki şagirdədən tamamilə fərqli bir insan dayanmışdır. İndi şagird müəllimlə əməkdaşlıq edir, öz fikir və mülahizələrini sərbəst bildirir, rəy söyləyir, fərqli yanaşma nümayiş etdirə bilir, hətta müəyyən məsələlərdə müəllimlə razılaşmaya da bilir [6]. Müəllim savadlı, müasir dünyagörüşünə malik, milli-mənəvi dəyərlərə sadıq vətəndaşların yetişdirilməsi işinə bütün imkan və bacarığını sərf etməlidir. Nahaq yerə demirlər ki, hər öyrədən müəllim deyil, o kəs müəllimdir ki, ondan öyrənirlər, onun yanına sevə-sevə öyrənməyə gedirlər. Həm də o müəllim yaxşı öyrədə bilər ki, onu yaxşı öyrədiblər. Elə müəllimlərə ehtiyac var ki, onlar hər bir

şagirdin qəlbində elm, bilik, savad məşəli yandırmaqla yanaşı, vətənə, torpağa, millətə sevgi hissələri ilə alışıb-yanan, onu düşmən tapdağından azad etməyə, qorumağa hazır və qadir olan vətənpərvər şəxsiyyətlər yetişdirə bilsin [4].

Hər hansı bir peşə sahibi səhv edə bilər və onun səhvindən ziyan çəkənlər də olar, lakin bu səhvi aradan qaldırmaq olar. Amma müəllimin səhvi çoxlu sayda insanların həyatını və gələcəyini təhlükədə qoyar. Bu mənada, nüfuz və hörmətin qazanılması, hər şeydən əvvəl müəllimin özündən asılıdır. Müəllim-şagird münasibətlərinə müsbət təsir edən amillərə də diqqət yetirilməsi vacib hesab olunur:

1. İlk növbədə, müəllim öz peşəkar fəaliyyəti, qüsursuz davranışı, düzgün münasibəti, yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri ilə fərqlənməlidir. Bu, müəllimin daxili aləmindən gələn bir təşəbbüs olmalıdır.

2. Müəllim öz ixtisasını dərindən bilməlidir, şagirdlərinin nəzərində ucalığını qoruyub saxlamalıdır.

3. Müəllimin sosial müdafiəsi təmin edilməli, onun üçün layiqli yaşayış şəraiti yaradılmalıdır ki, ailəsi və cəmiyyət qarşısında qürurunu sındırmasın.

4. Müəllimin status müəyyənləşdirilməlidir. Status müəllimin cəmiyyət tərəfindən adekvat qəbul edilməsinə zəmin yarada bilər.

5. Məktəblər müəllim adını doğrultmayan, bu yüksək ada ləkə gətirən təsadüfi müəllimlərdən təmizlənməlidir. Bunun üçün qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməlidir.

6. Müəllim peşəsinə qəbul prosesində ciddi seçim aparılmalıdır. Yalnız bu peşənin ağırlıqlarını çiyənlərində daşıya biləcək, müəllimlik xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirəcək şəxslərin müəllim kimi yetişməsinə imkan yaradılmalıdır.

7. Məktəblərdə işləyən müəllimlərin fəaliyyəti müntəzəm olaraq qiymətləndirilməlidir, şagirdlər, valideynlər arasında rəy sorğuları keçirilməlidir.

Müəllim cəmiyyətdə çox böyük rol oynayır. O, yaşlı nəslin təcrübəsini gənc nəsle verir. Görkəmli şəxsiyyətlər müəllimin əməyinə yüksək qiymət vermiş, müəllimi günəşə, bağbana, mühəndisə bənzətmişlər. Çünki o, günəş kimi gənc qəlbi və ağılı işıqlandırır, uşaqlara bağban qayğısı göstərir, mühəndis kimi insan qəlbinin layihəsini cızır. Pedaqoji fəaliyyəti düzgün qurmaq üçün müəllimlik işinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Bu xüsusiyyətlərə aşağıdakılar daxildir:

a) müəllimlik şərəfli işdir, çünki o, öz həyatını xalqın gələcəyinə həsr edir;

b) müəllimlik məsuliyyətli işdir, çünki o, ən qiymətli kapital olan insanla işləyir, bu işdə isə səhvə yol vermək olmaz;

c) müəllimlik çətin və mürəkkəb işdir, çünki müəllimin fəaliyyət obyektini olan insan özü mürəkkəb və dəyişkən, pedaqoji proses isə çoxcəhətli və çətindir;

ç) müəllimlik yaradıcı işdir, çünki o, hazır göstərişlərlə, reseptlərlə işləyə bilməz [2].

Yaradıcılıq müəllimdən bütöv pedaqoji prosesi müşahidə və təhlil etməyi, onun qanunauyğunluqlarını nəzərə almağı, pedaqoji problemlərin optimal həlli yollarını müəyyən etməyi nəzərdə tutur. Yaradıcılıq müəllimə nikbinlik, sevinc bəxş edir. Pedaqoji fəaliyyətdə müəllimin şəxsiyyəti böyük əhəmiyyətə malikdir. Başqa peşə sahiblərindən fərqli olaraq müəllimin şəxsiyyəti onun işinə – pedaqoji prosesə bilavasitə təsir göstərir. Müəllim ilk növbədə, öz şəxsiyyəti ilə tərbiyə edir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası*. Bakı, 2013

2. *Əlizadə Ə.Ə. Məktəbə psixoloji xidmət: problemlər, düşüncələr // Azərbaycan məktəbi*, 1993, №3

3. *Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları*. Bakı, 2003

4. *Mehrəbov A. Şəxsiyyətyönümlü təhsil standartlarının hazırlanma texnologiyası // Azərbaycan məktəbi*, Bakı, 2005, № 4

5. *Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*. Bakı, 2009

6. *Ümumtəhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)*. Bakı, 2010